

КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМОВПЛИВИ В ТРАДИЦІЙНОМУ РОДИННОМУ ПОБУТІ ПОЛІЕТНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКАРПАТТЯ

Ольга Поріцька

УДК 392.3:316.347(477.87)

Закарпатська область — місцевість, де проживають представники різних національностей, вона межує з п'ятьма державами, у її історії поєдналася історія європейської та східноєвропейської цивілізацій. Протягом своєї історії цей край, перебуваючи у складі різних держав, зазнавши впливу багатьох сусідніх етносів і релігій, сформував самобутній підтип української культури. У статті розглянуто побут сучасної закарпатської сім'ї, простежено традиційні риси родинного побуту, характерні загалом для української родини, та досліджено нові реалії, що формуються під впливом нових соціально-економічних чинників і культурних взаємовпливів українців та представників національних меншин, які історично проживають з ними поряд.

Ключові слова: Закарпаття, традиційна сім'я, сучасний родинний побут, заробітчанство.

Transcarpathian Region is a locality where the representatives of more than 30 nationalities live. It borders on five countries, and its history embraces the developments of West and East European civilizations. The article examines the modern Transcarpathian family life, observes its traditional features mainly peculiar to a Ukrainian family and analyzes the new conditions being formed under the influence of new social and economic factors and cultural interactions of the Ukrainians and ethnic minorities historically sharing the same territory through the centuries.

Keywords: Transcarpathia, traditional family, modern family life, earning.

Закарпаття — місцевість, де проживають представники понад 30 національностей. За даними останнього Всеукраїнського перепису населення 2001 року, у Закарпатській області проживало 1 254 614 осіб, з яких найбільшими етнічними спільнотами є українці — 1 010 127 осіб (80,51 %) та угорці — 151 516 осіб (12,08 %); решта етнічних спільнот чисельно є значно меншими: румуни — 32,2 тис. (2,56 %), росіяни — 30,9 тис. (2,47 %), цигани — 14 тис. (1,12 %), словаки — 5,7 тис. (0,45 %; за іншими даними — близько 7 тис.), німці — 3,6 тис. (0,29 %), решта — не сягають і 1 тис. осіб. Новим чинником в етнополітичній ситуації Закарпаття є, на наш погляд, штучно створений русинський, зокрема, після рішення Закарпатської обласної ради 1992 року, право кожного жителя Закарпаття самому визначати свою належність до українців чи русинів (на сьогодні існують кілька товариств русинів, серед яких частина підкреслено позиціонує себе як русинів-українців — нерадикального спрямування¹). Станом на 1 січня 2010 року в Закарпатській обл. налічувалося

1244,8 тис. осіб², з них міське населення — 462,6 тис., сільське — 782,2 тис.³ Це одна з небагатьох областей, де сільське населення перевищує кількість міського. Середня чисельність населення становила 97 осіб на км² у 2010 році⁴. Тут спостерігається й чітка динаміка збільшення народжуваності порівняно зі смертністю⁵.

Протягом своєї історії цей край, перебуваючи у складі різних держав, сформував самобутній підтип української культури, зазнавши впливу багатьох сусідніх етносів та релігій. Закарпатська обл. межує з п'ятьма державами, і в її історії поєдналася історія європейської та східноєвропейської цивілізацій⁶.

У 2012 році нам довелося у складі етнологічної експедиції Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАНУ (учасники — І. Щербак та авторка цих рядків) попрацювати у Виноградівському р-ні⁷, розташованому на півдні Закарпатської обл. Район межує на півночі з Іршавським, на сході — із Хустським р-нами (проживають переважно українці), на заході —

з Берегівським р-ном (етнічний склад значно розмаїтіший: окрім українців (84,3 тис. осіб; 71,4 %), значну частину населення складають угорці (30,9 тис. осіб; 26,2 %); барвистим доповненням етнічної картини краю є цигани, кількість яких становить за офіційними даними 0,9 тис. (0,8 %) ⁸. На півдні району проходить кордон України з Румунією, а на південному заході район межує з Угорщиною.

Нам довелося об'їхати населені пункти, у яких проживають як українці, так і угорці, найчастіше ми обирали для дослідження змішані в етнічному відношенні села. Незважаючи на існуючі стереотипні уявлення щодо взаємовідносин українців та угорців, стосунки між ними є цілком доброзичливі, принаймні нам не довелося чути нарікань одних на інших за незначним винятком. Свідченням цього є і значна кількість міжетнічних та, відповідно, міжконфесійних шлюбів. Хоча певні «тертя» на побутовому ґрунті все-таки трапляються. За словами респондентки із с. Теково (у якому близько третини населення — угорці, решта — українці, є кілька росіян) В. Чейбиш, *«коли хлопець і дівчина вже до весілля збираються, буває таке конфлікт, що не хочуть того хлопця, бо він українець, чи не хочуть ту дівчину... [Усе-таки хочуть, щоб зі своїми одружилися?] І на цей час буває, що відстоюють свою націю»* ⁹. Жителька цього самого села (родом із Хустського р-ну) прокоментувала: *«До неї [мовиться про В. Чейбиш. — О. П.] добре ставляться, бо вона сама угорка, а я приїхала, то я це відчуваю більше, бо я не угорка, хоча фактично з Закарпатської області. Між різними національностями є різні люди. Я, наприклад, не відчула ворожнечі з боку угорців до себе, крім однієї людини, тільки одна людина, то угорець, але то відверта неприязнь. [Бо він угорець, а ви — українка?] Так, то відверта неприязнь. Інші нормально ставляться. Но я фактично працювала з угорцями, двадцять п'ять років, угорська школа в Буді, і я не відчувала, щоб нас хтось принижував. Нормально ставляться, так як до своїх»* ¹⁰.

Ми не випадково звертали більше уваги саме на угорсько-українські відносини. Угорці є найчисленнішою з усіх національних меншин, і хоча нині їх кількість на Закарпатті відносно незначна (12,08 %), однак вони є дуже активними в політичному житті, зокрема в намаганні створити автономію. Будучи протягом понад 700 років титульною нацією (з'явилися тут наприкінці IX — на початку X ст.), вони досі мають високий рівень самоідентифікації, яскраво виражене почуття національної гордості. Це підсилюється і політикою Угорщини: відповідно до її законодавства, закарпатські угорці мають паспорт закордонного угорця, який дозволяє їм безперешкодно їздити до сусідньої країни, легально працювати й заробляти там (з умовою, що час від часу вони повертаються на Закарпаття). Асиміляція угорців у слов'янському середовищі була незначна (можливо, зумовлена й мовним бар'єром, частково — віросповіданням): за даними останнього перепису населення, 95 % угорців рідною вважають угорську мову, 3,4 % — українську, 1,6 % — російську. У Виноградівському р-ні угорці становлять 26,2 % населення, українці — 71,4 %. Компактність проживання, висока національна свідомість сприяють збереженню традиційної культури.

Водночас представники національних меншин іноді й самоізолюються від інших національних спільнот, що ускладнює вивчення їх культури. Трапляються й зовсім парадоксальні ситуації: під час експедиції у Виноградівський р-н у с. Нове Село нам довелося зіткнутися із ситуацією, коли дев'ятирічна дівчина з угорської родини, учениця місцевої школи з початковими угорськими класами навчання, зовсім не володіла українською мовою, тому з нами могла спілкуватися лише за посередництвом своєї тітки, працівниці школи. Згідно з поясненнями останньої, родина дитини зорієнтована на еміграцію до Угорщини, тому не наполягає на вивченні державної мови ¹¹.

Слід зазначити, що протягом останніх років, за словами директора Новосільської се-

редньої школи I-II ступенів Марії Михайлівни Комаромі, кількість учнів у початкових угорських класах потроху зменшується, угорські та змішані сім'ї віддають перевагу навчанню своїх дітей в українських початкових класах (у середніх та старших класах цієї школи навчання здійснюється українською мовою), оскільки угорською діти спілкуються вдома (уроки угорської проводяться і в школі в українських класах), а без знання української діти втрачають можливість навчання в майбутньому у вищих навчальних закладах України та виїзду на заробітки — ця практика в краї була поширена за всіх політичних режимів, починаючи від перебування у складі Австро-Угорщини й закінчуючи сьогоднішнім; незнання мови обмежує в напрямках: за словами одного з респондентів, бригада місцевих будівельників-угорців виїхала на роботу на Одещину й через кілька днів змушена була повернутися, бо не змогла порозумітися з працедавцями¹². Директорка Вербовецької середньої школи з гордістю повідомила, що в угорській школі (за радянських часів тут вивчалися угорська й російська мови)¹³ знайшла кошти відкрити українські класи: «Горжуся тим, що мені вдалося у 2008 році відкрити паралельно з угорською українські класи — тепер у нас двомовна школа. А до цього була лише угорська мова викладання. Тепер у нас 6 класів українських. У нас в українських класах від 10 до 13 учнів. На тепер уже є перший клас, що 14 учнів. В цих класах [українських. — О. П.] вчать угорські діти. Наше село — повністю угорське. І до нашої сільради ще належить село Чорний Потік, теж угорське село. І дуже важко вчителям, коли в перший клас приходять діти, а вдома вони розмовляють тільки по-угорськи. І я у ці класи підбираю вчителів... з сусідніх сіл — Пушкініва, Олешника, — і вони не володіють угорською мовою. Вдалося мені відкрити дві групи продовженого дня з українською мовою. І так було мені приємно, що коли у першому класі діти провчилися два місяці, і вони говорять і говорять українською з учителями, вони

хочуть говорити. І не було такого, що... не розумію вчителів»¹⁴. За спостереженнями директорки Новосільської школи М. Комаромі, кількість дітей у початкових угорських класах поступово скорочується, натомість батьки-угорці скеровують дітей навчатися в українські класи (у таких школах угорська мова вивчається також), щоб не обмежувати дітей у майбутньому виборі.

Впадає в око сильний вплив угорськомовного оточення й на не-угорців. Наприклад, респондентка С. Савко розповіла, що сама вона зі змішаної родини: «У мене батько теж був українцем, мама — словачка. Вони обоє родом з Фанчікова¹⁵. А я вже народилася тут [у с. Вербовець. — О. П.]», вийшла заміж за українця з недалеко розташованого українського села Олешник. Розповіла, що після одруження «змушена» була розмовляти українською (відповідно, сім'я вже зазнала угорського впливу), старший син заговорив одразу двома мовами, бо з матір'ю спілкувався угорською, а з батьком — українською. На запитання, якою мовою спілкуються в родині зараз, відповіла: «Та тепер угорською, але спочатку українською розмовляли. Чоловік шість років в Угорщині працював, то він мусив навчитися і читати, й писати, і розмовляти. Інакше як би він там працював?». Тобто фактично в родині, де етнічних угорців немає (але сільське середовище — угорськомовне), повсякденною мовою стала угорська.

Родинне життя закарпатської сім'ї, мабуть, мало чим різниться від сімей в інших регіонах України. Сьогодні мало де зберігся розподіл обов'язків на суто жіночі й чоловічі: «Ото разом всьо, своя була земля, разом ішли там ружно все, ружно всьо ся робило, крумплі сажалисьмо, ружно ямки робили, гній метали в ямки, крумплі метали в ямки, загребали то, всьо ружно. [А як колись на полі чоловік сам робив, то жінка теж ішла йому допомагати?] Разом ся всьо, разом всьо робило. [Але жінка не орала, чоловік орав?] Чоловік орав. [Жінка сіяла?] Конем. Я ще коня водила, чоловік плуг ззаду держав, а кынь тя

плуг, а я водила ще, усе нікала, аби понад борозду кінь ступав, а він то плуг держав, щоб вернув то назад... [А вдома чоловік чимось допомагав: їсти зварити, прати чи щось подібне?] Не. То жінщина була до того»¹⁶. Тобто все-таки домашня робота в той час вважалася суто жіночою. Натомість у «чоловічих» роботах жінки допомагали чоловікам. Про рівність в обов'язках розповідали нам і інформанти середнього віку: «Раніше, коли я була рядовим вчителем, я рано вставала, я могла блінчики напекти, лечо зробити чи жаркое. Ну і діти маленькі були, треба було їх до школи відправити. А чоловік завжди допомагав мені: він застиляв постіль, він все прибирав, а я йшла на роботу. І він настільки це привик. Тепер я на керівній посаді, я сніданок не готую, він сам собі готує. Він мене розуміє. На городі я мало роблю, бо весь час я тут, у школі»¹⁷. Також довелося почути розповідь, як одна жінка привчала свого чоловіка допомагати їй: «А тут я чула, що давніше люди робили — і він, і вона в колгоспі. Та й прийшли вечером, то чоловік що — ліг та й лежить, а жінка готує. Та був один такий випадок, що жінка так хотіла привчити чоловіка: що разом ми працюємо, а прийшли додому, ти давай готуй то-то-то, а я то-то. А чоловік пішов, ліг, а жінка нехай робить. А жінка теж пішла та й лягла. “Якщо, — каже, — тобі можна, то чого мені не можна?”. І так навчила чоловіка, що прийшли з роботи, то ти обходиш худобу, а я їсти приготую»¹⁸. Тобто з класичного розподілу обов'язків за жінкою залишалося приготування їжі. Респондентки із с. Теково повідомили, що в приготуванні їжі діяльну участь беруть їхні чоловіки, зі згадкою про те, що так робили і їхні батьки. В. Чейбиш зазначає про свого чоловіка: «Помагає. Особливо, якщо свята йдуть і треба прибирати, готувати, багато роботи. Я його попрошу, й допомагає. Його батьки так само один одного підтримують. Якщо на кухню — то він й вона на кухні, а якщо на будівництві — то вона з лопатою біля нього. Ми так само».

«Ми теж», — додає М. Попович. В. Чейбиш продовжує: «Немає такого, що це моя робота, а це лише твоя — ми всюди разом. Мої батьки так само»¹⁹.

У сучасних реаліях на Закарпатті, особливо в рівнинних районах, дуже поширеним видом сільськогосподарської праці стали теплиці, де вирощують капусту, огірки, помідори тощо. Жителька с. Вербова С. Савко зазначає: «Хоча там працюють і чоловіки, проте на жіночі руки залишається дуже багато праці. Чоловіки теж багато працюють у теплицях, але на початку. А коли вже висадили помідори, огірки, то вже йде жіноча робота. Чоловік там може оприскувати чи врожай допомагає збирати. Але жінки страшно багато роблять. У мене є колежанки, в яких є теплиці, вони у них працюють — то адський труд. Нічого зазидувати, як вони живуть, що вони мають, бо вони дуже наробляються, то адський труд»²⁰.

Суттєвих змін зазнала кількість дітей у родинях. Респонденти старшого віку розповідають про свої великі сім'ї, де виховувалося багато дітей: «У мамки було 15 дітей. Но не всі вижили, бо то вдома ся родили, таке... вмірали. Вісім нас — чотири сестри, чотири браття ся поженили»²¹. Сама респондентка є матір'ю шести дітей і з гордістю показала нам фото: «Никайте!»²² Видите — в мене тут синів троє, а там [показує інше фото. — О. П.] — три доньки моїх. Видите, а тут мої правнуки і внуки. Правнуків уже [пошепки. — О. П.] скоро буде вісімнадцять»²³.

Про свою велику родину розповіла й жителька с. Велика Копаня М. Филип: «Пять [дітей. — О. П.]: Марта, Анна, Юльча, я — четверо, та й брат Міша — п'ять»²⁴. Одна з наших респонденток із с. Матієво народилася в багатодітній родині, де мала ще шістьох братів і сестер, сама виховала шестеро дітей: «[Скільки ви мали дітей?] Чотири, а дві дочки. <...> Усі кінчили десять класів, усі. За наші дітей було, ну всі до последнего кін-

чили. На строїтеля, а на це на авто. Микола, Миклуш по-моєму. Микі. Ну, друга дочка — Ельвіра, так як я — Віра. Третя — Олена, по-мадярськи — Ілі, “Ілі” — так їй кажуть, не Ілонка, а Ілі. Ну, четвертий Вітя. [А угорською?] Вітьо, Вітьо то буде ж так. Тоді — Мігай, Михайло, Мігай — так по-мадярськи. А маймалий Євген — Єнци по-мадярськи»²⁵. Інформанти середнього віку вже мають переважно двох, рідше — трьох дітей. Однак показовим є той факт, що кожна десята закарпатська сім'я — багатодітна. По одній дитині мають більше половини населення. Таку ситуацію можна пояснити кількома чинниками: а) близько 60 % проживають у сільській місцевості; б) значний вплив церкви (тут багато конфесій: греко-католицька, римо-католицька, православна, реформатська) на свідомість населення, що сприяє зміцненню сім'ї (1,9 розлучень на 100 сімей²⁶). Закарпатські сім'ї на тлі загальноукраїнських мають вищий показник кількості дітей: дітей віком до 18 років мають 54,2 % домогосподарств області (37,9 % в Україні). На Закарпатті кожна десята сім'я — багатодітна (з трьома й більше дітьми)²⁷. Слід зазначити, що в закарпатських сім'ях і протягом ХХ ст. зберігалася традиція багатодітності.

Дослідження життєвого рівня населення проводиться органами статистики шляхом вибіркового обстеження умов життя домогосподарств. За його даними, у Закарпатській обл. налічується 356 тис. домогосподарств, з них 59,3 % проживають у сільській місцевості. За кількісним складом середній розмір домогосподарств області становить 3,45 особи та є найвищим серед регіонів при 2,58 особи в середньому по країні²⁸.

Спостерігаючи за повсякденним життям закарпатської сім'ї, можна помітити залишки патріархальних відносин у середнього і старшого покоління та їх відживання в молодшого; барвистість у національному відношенні втворювала особливий підтип української побутової культури з помітними впливами угорської в місцях спільного проживання; вплив словацької,

румунської культур, незважаючи на спільність кордону, менш помітний; можливість вільного перетину кордону як для виїзду на заробітки в країни Євросоюзу, так і відвідання родичів, з туристичною, бізнесовою метою, дає можливість спостерігати за тамтешніми традиціями та частково запозичувати їх для свого господарства: за словами респондентів, повернувшись з-за кордону, усі намагаються тримати власні домогосподарства в ошатнішому вигляді, запозичують при будівництві нових будинків сучасніші проекти, дуже популярним стає квітковий дизайн.

Одним із проявів зміни патріархальних відносин на сучасні є і зміна форми звертання дітей до батьків, що характерно для більшості регіонів України. Звертання на «Ви» трапляється нечасто, хоча одна з респонденток повідомила, що в її сім'ї збереглася традиція звертання дітей до батьків на «Ви»: «Як це “ти” казати батькам — це не друзі»²⁹. Хоча її внуки вже до своїх батьків звертаються на «ти». Інформантки із с. Теково розповіли, що навпаки наполягають, щоб їхні діти зверталися до них на «ти», бо, за їхніми словами, це зближує батьків і дітей: «В мене дитина в п'ятому класі навчається — донечку маю. Коли вже трошки підростала, вже розуміла, то дуже їй хотіли привити казати до мене на “Ви”, “бо то мама!”, але я казала: “Боже упаси!”, я все до мамки казала на “ти” і бабці казала “ти”, і ти [до дочки. — О. П.] маєш мені казати “ти”. То мені здається чужим. “Викаєм” незнайомим, дорослим, старшим від себе. Але не у всіх родинах так, у мене є такі родичі-угорці, які не звертаються на “ти”»³⁰.

Традиційна кухня низовинних районів Закарпатської обл. зазнала значного впливу угорської, меншою мірою — словацької чи румунської кухонь.

Чудові кліматичні умови для вирощування винограду й виноробства сприяли й запозиченню угорського свята, приуроченого збору врожаю. Жителька с. Нове Село розпо-

віла про «виноградний бал» («сюреті бал»): «Коли збирається урожай винограду — це приблизно десь у жовтні місяці проводиться це свято. У нас є такі “сторожі винограду”. Вони [дійові особи. — О. П.] з-поміж молоді села, збираються у клубі, одягаються у народні костюми. Запрягаємо коней у повозку (“карету”), повозку прикрашаємо виноградом, шариками. І ці сторожі сидять на цьому возі, і їздять по сусідніх селах, і запрошують танцями — наприклад, стають у центрі села і танцюють»³¹.

Складна соціально-економічна ситуація на Закарпатті, як і, зрештою, всюди в Україні, повернула явище, масштаби якого за радянських часів стали непорівняно меншими (оскільки було створено багато нових робочих місць після закінчення II Світової війни), — заробітчачанство³². У регіоні залишаються гострими соціальні проблеми: заробітна плата найманих працівників є значно нижчою, ніж у країні загалом (наприклад, у 2007 р. вона становила 964 грн, тоді як в Україні — 1230 грн)³³. Значним залишається рівень безробіття, що зумовлює досить високий рівень трудової еміграції. У всіх населених пунктах, якими пролягав маршрут експедиції, ми розмовляли з людьми, у родинях яких є заробітчани. Основними напрямками трудової міграції для жителів Виноградівщини залишаються Угорщина (оскільки знання угорської мови дозволяє заробітчачанам знайти роботу), Чехія та Словаччина³⁴. Така економічна ситуація в краї негативно позначається на демографічній, бо частина молоді, переважно жінки, залишається жити за кордоном. Мешканці Закарпаття за всіх влад, про які сьогодні можуть згадати, «ходили» (за висловом самих жителів) у зв'язку з певною обмеженістю в робочих місцях і прагненням кращих матеріальних умов. Культ красивого, просторого, комфортабельного й доглянутого житла, наближеність до центральноєвропейських країн з їхніми зразками до наслідування змушували чоловіків виїздити в пошуках

додаткових заробітків. У розмовах з інформаторами нам доводилося чути розповіді про виїзди до Америки ще на початку XX ст., Чехословаччини «за чехів», тобто в міжвоєнний період, де чоловіки (бо жінки не виїздили) могли заробити на купівлю землі, а повернувшись, розгортали більші сільські господарства (зазначимо, що мовиться саме про рівнинні райони Закарпаття, тобто насамперед Виноградівський, Берегівський). Жителька с. Теково повідомила: «Мій дідик розповідав, що сам він народився вже в Америці, його батьки також виїхали в Америку, щоб теж заробити на землю, на будинок. Приїхав він сюди, уже йому було десь шість-сім років. Каже, досить складно було жити, бо не було у них таких можливостей заробити, я знаю?, на худобу, на ті знаряддя праці якісь. В армії не був, бо був одна дитина в сім'ї, а в той час дозволяли залишатися біля батьків, якщо батьки були старші». Інша респондентка додала: «Мій дід, до речі, тоже був у Канаді. Мамин батько. Він тоже поїхав туди на заробітки. Він був небагатий, але треба ж було вижити, купити, як мама казала, “купити клочок землі”, так шоби було на чому працювати. Він не повернувся з Канади, залишився там... Багато з нашого краю було там, в Америці. Приїжали вже до когось, не просто так»³⁵. У міжвоєнний час закарпатці, будучи в складі Чехословаччини, часто виїздили на заробітки власне до Чехії. За радянських часів ситуація з можливістю заробітку покращилася у зв'язку з появою промислових підприємств, колгоспів, радгоспів (проти яких спершу протестували жителі, а потім їх опір було придушено, і вони змушені були змиритися, побачивши й певні переваги в такому способі господарювання), однак заробітчачанство в інших регіонах країни також траплялося. Нам довелося бесідувати в с. Теково з Іштваном Коучі, який розповів, що й у радянський час їздив по всій країні, за його словами, «то було прекрасное время»³⁶, на відміну від 1990-х років, коли було закрито підприємства, розвалено колгоспи, а взамін не з'явилися інші фор-

ми організації праці («нічого било делать, “Електрон” розобрали, завод розігнали»³⁷). Після виходу на пенсію респондент виїхав на заробітки в Чехію, де разом із сином працював ще шість років. На запитання про ставлення відповів, що насамперед оцінювали, як людина працює, а не звідки вона приїхала. За хорошу роботу отримав і більшу винагороду та можливість комфортного проживання («Я у Чехії робив 6 років після пенсії. Як вам сказати, я не люблю брехати. А там жив на трьохетажном дому сам. Тому што тот Сватош [працедавець. – О. П.] продал етот дом, вони поехали в Австрію, і він каже: “Иштван Ференцович, даю вам ключі, і живіть собі тут”. [Чех?] Так. Там культурні люди. [Гарно до вас ставилися?] Не було чути голосного розговора ні в ресторані. Нормальні люди. [Вам добре платили, не було випадків, щоб намагалися обдурити?] Нет. Там, знаєте, як вам сказати, там треба не так, як у нас, там треба показати роботу.

Єслі ти показав свою роботу, що умеєш робити, там тебе на руках будуть носити, уважают і плотят»³⁸).

Підсумовуючи сказане, з етнографічного погляду Закарпаття є типовим європейським поліетнічним та полікультурним прикордонним регіоном, де утворився своєрідний підтип української культури. Близькість і постійні контакти із закордонними сусідами, прагнення наслідувати як позитивні, так і негативні зразки західної культури, слабка резистентність українців до іноетнічних впливів, самосунення Української держави від активної соціально-культурної та економічної політики й натомість активна політика сусідів, зокрема Угорщини, спричиняють розмивання української ідентичності. Можливо, теза про патріотизм звучить надто пафосно, проте, за нашими спостереженнями, сьогоднішня соціально-економічна та культурна ситуація не сприяють формуванню загальнодержавної ідентифікації.

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uzhgorod.net.ua/news/49934>.

² Паспорт Закарпатської області. Статистичний бюлетень. – Ужгород : Головне управління статистики у Закарпатській області, 2010. – С. 6.

³ Там само. – С. 10.

⁴ Там само.

⁵ Народжуваність – 12,6 % на 1000 жителів у 2006 році та 14,6 % на 1000 мешканців у 2010 році; смертність – 13,2 % на 1000 жителів у 2006 році та 12,5 % на 1000 мешканців у 2010 році. Див.: Паспорт Закарпатської області... – С. 10; Закарпаття мовою статистики. Статистичний бюлетень. – Ужгород : Головне управління статистики у Закарпатській області, 2006. – С. 8.

⁶ Паспорт Закарпатської області... – С. 3; Закарпаття мовою статистики... – С. 1.

⁷ Принагідно хочу висловити велику подяку Марії Михайлівні Комаромі, директорці середньоосвітньої школи І–ІІ ступенів у с. Нове Село Виноградівського р-ну, неабиякій ентузіастці, пошановувачці народної культури та чудовій людині, за активну допомогу в пересуванні районом, сприяння в знайомствах із цікавими особистостями.

⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Виноградівський_район.

⁹ Записала О. Поріцька в с. Теково Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Вікторії Іванівни Чейбиш, 1980 р. н.

¹⁰ Записала О. Поріцька в с. Теково Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Федорівни Попович, 1958 р. н.

¹¹ Записала О. Поріцька в червні 2012 р. у с. Нове Село Виноградівського р-ну Закарпатської обл. За даними сайту «Закарпаття он-лайн», 21 % угорців висловлюють готовність емігрувати з України при першій нагоді, більшість молоді своє майбутнє з Україною не пов'язує (див.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Zakarpattya.net.ua/News/75389). Найбільш інтегрованою частиною в українському суспільстві є інтелігенція.

¹² Записала О. Поріцька в листопаді 2012 р. у с. Вербовець Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Сильвії Іванівни Савко, 1960 р. н.

¹³ У с. Вербовець Виноградівського р-ну Закарпатської обл. проживають переважно угорці.

¹⁴ Записала О. Поріцька в листопаді 2012 р. у с. Вербовець Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Сильвії Іванівни Савко, 1960 р. н.

¹⁵ Сусіднє село, також Виноградівського р-ну.

¹⁶ Записала О. Поріцька в с. Велика Копаня Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Іванівни Пилип, 1923 р. н.

¹⁷ Записала О. Поріцька в листопаді 2012 р. у с. Вербовець Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Сильвії Іванівни Савко, 1960 р. н.

¹⁸ Записала О. Поріцька в листопаді 2012 р. у с. Вербовець Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Сильвії Іванівни Савко, 1960 р. н.

¹⁹ Записала О. Поріцька в листопаді 2012 р. у с. Теково Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Вікторії Іванівни Чейбиш, 1980 р. н., та Марії Федорівни Попович, 1958 р. н.

²⁰ Записала О. Поріцька в листопаді 2012 р. у с. Вербовець Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Сильвії Іванівни Савко, 1960 р. н.

²¹ Записала О. Поріцька в червні 2012 р. у с. Мала Копаня Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Терезії Василівни Галас, 1933 р. н.

²² Никати – дивитися.

²³ Записала О. Поріцька в червні 2012 р. у с. Мала Копаня Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Терезії Василівни Галас, 1933 р. н.

²⁴ Записала О. Поріцька в листопаді 2012 р. у с. Велика Копаня Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Іванівни Пилип, 1923 р. н.

²⁵ Записала О. Поріцька в червні 2012 р. у с. Матієво Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Ельвіри Михайлівни Довгош (дівоче прізвище – Орос), 1936 р. н.

²⁶ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Розлучення>.

²⁷ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uzhgorod.net.ua/news/49934>.

²⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uzhgorod.net.ua/news/49934>.

²⁹ Записала О. Поріцька в с. Житні Гори Рокитнянського р-ну Київської обл. від Людмили Беззубенко, 1960 р. н.

³⁰ Записала О. Поріцька в листопаді 2012 р. у с. Теково Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Вікторії Іванівни Чейбиш, 1980 р. н.

³¹ Записала О. Поріцька в червні 2012 р. у с. Нове Село Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Мелінди Гейзівни Молнар, 1978 р. н.

³² Щоправда, за часів СРСР це явище отримувало інші ідеологічні прикриття на зразок «всесоюзних будов», «освоєння цілини» тощо, куди приїздили молоді люди з різних регіонів країни за «довгим карбованцем», як тоді казали, а фактично – за можливістю краще заробити, незважаючи на дуже важкі умови праці.

³³ Закарпаття в етнополітичному вимірі. – К., 2008. – С. 545.

³⁴ Там само. – С. 546. Згідно із соціологічними дослідженнями, проведеними Міжнародною організацією з міграцій у 1997 році, до Чехії виїхало 47,5 % трудових мігрантів, до інших областей України – 19,5 %, а до Росії – 16,6 %. Пізніше почала простежуватися стабільна тенденція переорієнтації потоків трудових мігрантів із Закарпаття, інших областей України до країн Центральної Європи, передусім Чехії та Словаччини (див.: Трудова міграція та здоров'я мігрантів у Закарпатській області України (звіт про соціально-демографічне обстеження). – К., 1997. – 39 с.).

³⁵ Записала О. Поріцька в листопаді 2012 р. у с. Теково Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Вікторії Іванівни Чейбиш, 1980 р. н., та Марії Федорівни Попович, 1958 р. н.

³⁶ Записала О. Поріцька в с. Теково Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Іштвана Ференцовича Коучі, 1942 р. н. Тут і далі в розшифровці тексту розмови ми намагалися максимально передати вимову респондента.

³⁷ Записала О. Поріцька в с. Теково Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Іштвана Ференцовича Коучі, 1942 р. н.

³⁸ Записала О. Поріцька в с. Теково Виноградівського р-ну Закарпатської обл. від Іштвана Ференцовича Коучі, 1942 р. н.